

آموزش ترکیبی، راهی برای کلاس‌های درس امروز

احمد احمدی

فعال و با تدبیر و برنامه‌ریزی داشته باشیم. اینجاست که برای فهم بهتر چستی و ابعاد آموزش در جهان امروز توجه به چند نکته رهگشاست:

۱. دوران کرونا بار دیگر این واقعیت را به همه یادآور شد که مهم‌ترین عامل و نقطه اتکای اساسی در فرایند تعلیم و تربیت، معلم است و برای هر پیشرفت و تحولی باید معلم را توانمندتر کرد.

۲. طراحی آموزشی برای هر موقعیت یادگیری، از جمله وظایف معلم است و اوست که می‌تواند با تکیه بر تجربه‌ها و ابتکار عمل خود و متناسب با شرایط کلاس درس یا هر موقعیت یادگیری دیگر، طراحی‌هایی بهتر و غنی‌تر داشته باشد.

۳. در آموزش، به همان میزان که باید بدانیم کجا و چگونه «می‌توانیم» و «باید» از فضای مجازی و فناوری‌های نوین استفاده کنیم، به همان میزان هم باید بتوانیم به‌درستی تشخیص دهیم که از منظر تربیتی و آموزشی، کجا و چگونه «نمی‌توانیم» و «نباید» از این فناوری‌ها استفاده کنیم. نباید فراموش کرد که این فناوری‌ها قرار است برای ارتقای تربیت و یادگیری متریبان و در خدمت تربیت باشند!

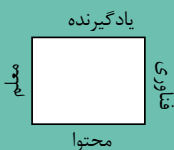
تعلیم و تربیت فرایندی است چندبعدی، پویا و متأثر از شرایط اجتماعی و انسانی و ویژگی‌ها و ابعاد بسیار قابل توجهی دارد. نگاهی به رخدادهای سال‌های اخیر در فضای تعلیم و تربیت جهانی و همچنین واقعیت‌ها و تجربه‌های کشورهایمان، از نقش فزاینده فناوری‌های دیجیتال در آموزش حکایت می‌کند. اما باید دانست، که این کاربری فناوری در آموزش، از یک سو مزیتی برای

در چند سال اخیر آموزش و پرورش در کشورمان وارد مرحله جدیدی شده و تجربه‌های تازه و متفاوتی را پشت سر گذاشته است؛ از مدرسه تلویزیونی ایران گرفته تا شبکه شاد و از معلمان تولیدکننده محتوای آموزشی گرفته تا دانش‌آموزان گوشی‌به‌دست در کلاس و مدرسه. هر چند تعطیل شدن مدرسه‌ها طی یکی دو سال گذشته بر اثر کرونا آسیب‌ها و عوارض تربیتی و آموزشی بسیاری به بار آورده، ولی بسیاری از شرایط سخت، خود منشأ ابتکارها و خلاقیت‌ها و هنگامه بروز توانمندی‌های غیرمنتظره هستند. بی‌تردید، ارزشمندترین دستاورد خانواده بزرگ تعلیم و تربیت در این دوره، تجربه‌های آموزشی و تربیتی معلمان، دانش‌آموزان و خانواده‌ها بوده است؛ تجربه‌هایی که برخی شیرین و جالب‌توجه و البته برخی هم تلخ و عبرت‌آموزند. در واقع، همه‌گیری کرونا و تعطیلات گسترده مرتبط با آلودگی هوا، تلنگری جدی به نظام آموزشی ما بود تا فضای مجازی و فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات را جدی بگیرد و نسبت خود را با آن‌ها بازتعریف و مشخص کند.

ما در عصری زندگی می‌کنیم که این فناوری‌ها تحول‌هایی اعجاب‌آور و چه‌بسا سهمگین در نحوه و سبک زندگی، فردی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی ما وجود آورده‌اند. این تحولات همچنان که فرصت‌های بی‌ظنیری برای بشر فراهم آورده‌اند، زمینه‌ساز چالش‌ها و آسیب‌هایی نیز بوده یا هستند. غلبه بر این چالش‌ها و آسیب‌ها و استفاده بهینه از آن فرصت‌ها، در صورتی امکان‌پذیر است که از نادیده گرفتن این فناوری‌ها یا ساده‌انگاری در رویارویی با آن‌ها پرهیز کنیم و مواجهه‌ای عاقلانه،

**ما در عصری
زندگی می‌کنیم
که این فناوری‌ها
تحول‌هایی
اعجاب‌آور و
چه‌بسا سهمگین
در نحوه و
سبک زندگی
فردی، فرهنگی،
اجتماعی،
اقتصادی و حتی
سیاسی ما
وجود آورده‌اند**

در این شیوه از آموزش، معلم فرایندی را طراحی می‌کند که در آن ابزار دیجیتال در خدمت کارآمدسازی تک‌تک فعالیت‌های کلاس درس است

آموزش ترکیبی بازطراحی عملی و اصولی فرایند یاددهی یادگیری برای رسیدن به اهدافی است که تنها با آموزش برخط یا فقط با آموزش حضوری نمی‌توان به آن‌ها دست یافت

آموزش در کلاس‌های سنتی حضوری نیست، بلکه آموزش ترکیبی بازطراحی عملی و اصولی فرایند یاددهی یادگیری برای رسیدن به اهدافی است که تنها با آموزش برخط یا فقط با آموزش حضوری نمی‌توان به آن‌ها دست یافت.

بر این اساس، در آموزش ترکیبی، حضور معلم و همه دانش‌آموزان کلاس در فضای واقعی کلاس درس، یعنی در مدرسه، ضرورت دارد، اما از فناوری‌های نوین مبتنی بر رایانه و گوشی‌های هوشمند و فعالیت‌های تعاملی برخط نیز برای افزایش کیفیت و اثربخشی آموزش استفاده می‌شود.

آموزش ترکیبی را می‌توان طیف یا پیوستاری از فعالیت‌های یاددهی یادگیری در نظر گرفت که دامنه وسیعی از تعاملات میان آموزش حضوری و روش‌های کاملاً برخط را پوشش می‌دهد. بدین ترتیب، عناصر روش‌های حضوری و روش‌های برخط، با توجه به تصمیمات آموزشی، به میزان کم یا زیاد با هم ترکیب می‌شوند. شایان توجه است، آموزش ترکیبی با برخی دیگر از الگوها و پارادایم‌ها، مانند آموزش هیبریدی و آموزش معکوس، مرزهای مشترک قابل توجهی دارد. برای مثال، آموزش هیبریدی نیز ترکیبی از آموزش حضوری و آموزش از راه دور است. مدرسه‌های هیبریدی آموزش زنده را در اغلب کلاس‌های درس دنبال می‌کنند. این شیوه از آموزش، به دانش‌آموزانی که امکان حضور در کلاس را ندارند، امکان می‌دهد تا از طریق «دورسخنی» (ویدئوکنفرانس)، به کلاس در حال برگزاری خود متصل شوند. در برخی مدرسه‌ها اجرای شیوه هیبریدی به معنی تقسیم زمان آموزش به یادگیری در خانه و در کلاس درس است. در برخی مدرسه‌ها نیز دانش‌آموزان بعضی پایه‌های تحصیلی در خانه و دانش‌آموزان پایه‌های پایین‌تر در کلاس درس آموزش می‌بینند.

از مثلث یادگیری تا مربع یادگیری

به طور کلی، در فرایند آموزش سه عنصر اصلی یادگیرنده، معلم و محتوا نقش ایفا می‌کنند که همواره مورد توجه صاحب‌نظران قرار داشته‌اند. بر همین اساس، در برخی منابع علمی پژوهشی، مثلثی با عنوان «مثلث یادگیری» با اضلاع این سه عنصر تعریف شده است. در همین راستا، از گذشته برنامه‌های درسی را به‌طور عمده با محوریت ابعاد گوناگون این سه عنصر طراحی و تدوین می‌کردند. اما با پیشرفت روزافزون فناوری و به دنبال آن پیدایش ابزارها، امکانات و بسترهای مفید و مؤثر برای آموزش و یادگیری معنادارتر، عنصر فناوری هم به سه عنصر قبلی در فرایند آموزش افزوده شد. با این توصیف، امروزه آموزش افزون بر سه عنصر پیشین، فناوری را نیز به‌عنوان یکی دیگر از عناصر اصلی خود در نظر می‌گیرد. لذا بیراه نیست اگر از «مربع یادگیری» سخن بگوییم.

بخش‌هایی از این نوشته از محتوای مفصل ۴۵۶ صفحه‌ای «راهنمای آموزش ترکیبی دوره دوم متوسطه ۱۴۰۲-۱۴۰۱» گرفته شده که سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی آن را تهیه و منتشر کرده است.

مدیریت و رفع برخی کاستی‌ها و محدودیت‌هاست و از دیگر سو الزام و اجباری برای طی کردن مسیر پیش روی تعلیم و تربیت با نگاهی آینده‌نگرانه. از این رو، آموزش در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ از نوع «آموزش ترکیبی» تعریف شده است. اما آموزش ترکیبی چیست؟

آموزش ترکیبی

آموزش ترکیبی اساساً آموزشی است به شیوه حضوری که در فضای واقعی کلاس درس و مدرسه پیش می‌رود و در آن معلم همچنان نقش کلیدی و محوری را ایفا می‌کند؛ با این تفاوت که معلم در فرایند آموزش و با صلاحدید خود از ابزار دیجیتال و ظرفیت‌های فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی نیز برای افزایش جذابیت، غنی‌سازی، تنوع‌بخشی و بهینه‌سازی فرایند یاددهی، یادگیری بهره می‌برد. در این شیوه از آموزش، معلم فرایندی را طراحی می‌کند که در آن ابزار دیجیتال در خدمت کارآمدسازی تک‌تک فعالیت‌های کلاس درس است.

با توجه به این تعریف، روشن است که منظور از آموزش ترکیبی به هیچ وجه تعطیلی یا توقف کلاس درس حضوری نیست. در این شیوه، «مجاز» و «واقعیت» از هم جدا نیستند، بلکه از فضای مجازی و قابلیت‌های آن در کلاس و در حضور همه افراد استفاده می‌شود. با این توصیف می‌توان گفت، آموزش ترکیبی کارکردها و ویژگی‌هایی دارد، از جمله:

- امکان استمرار آموزش در همه شرایط از جمله تعطیلی‌های غیرمترقبه مانند آلودگی هوا؛
- غنابخشی به طراحی آموزشی؛
- مدیریت مؤثرتر زمان آموزش؛
- تنوع‌بخشیدن به ارزشیابی و گرفتن بازخورد گسترده‌تر و سریع‌تر؛

- ایفای نقش مؤثرتر دانش‌آموزان در کلاس و درس؛
- انجام هرچه بیشتر فعالیت‌های علمی و عملی (آزمایشگاهی)؛
- افزایش انعطاف در اجرای برنامه درسی.

با این توصیف، اکنون ضروری است با جنبه‌های آموزش ترکیبی و انواع آن آشنایی بیشتری پیدا کنیم.

مفهوم آموزش ترکیبی از چند دهه قبل در فضای تعلیم و تربیت جهان مطرح شده بود و اجرا می‌شد. اما همه‌گیری بیماری کرونا و تکان‌های پس از آن بر آموزش و پرورش کشورهای جهان، گرایش بسیار بیشتر و توجه عمیق‌تر به این رویکرد آموزشی را در پی داشت. حال باید دید راهکارهای عملی برای کاربست این رویکرد چیست؟

آموزش ترکیبی با فراهم کردن زمینه فعالیت‌ها و فرصت‌های یادگیری، مانند فعالیت‌های یادگیری در کلاس درس و فعالیت‌های برخط برای یادگیرندگان، برنامه درسی حضوری را با آموزش مجازی ترکیب می‌کند. البته همین‌جا باید یادآور شویم، منظور از آموزش ترکیبی، تلفیق ساده فناوری‌های آموزش برخط با شیوه